

PRIMO LEVI

Primo Levi se je rodil v Torinu leta 1919. Doktoriral je iz kemije. Med drugo svetovno vojno je bil aretiran kot član protifašističnega odporiškega gibanja in deportiran v Auschwitz. Svoje izkušnje v koncentracijskem taborišču je opisal v dveh klasičnih memoarih, *Če je to človek* in *Resnica*. Med njegovimi kasnejšimi deli je vsekakor najbolj znan *Periodni sistem* (pri nas ga je leta 1992 izdala Založba Obzorja), čeprav so bila dobro sprejeta tudi njegova druga leposlovna dela. Italo Calvino ga je imenoval »enega najpomembnejših in najbolj nadarjenih pisateljev našega časa«. Leta 1977 se je upokojil kot direktor tovarne kemičnih izdelkov, da bi se posvetil izključno pisanju. Umrli je v Torinu pred dvanajstimi leti. V zadnjih letih svojega življenja je v *La Stampa* objavil vrsto člankov, pesmi in predvsem kratkih zgodb, iz katerih smo naredili izbor za to predstavitev.

Kot človek, ki je preživel koncentracijsko taborišče in si kasneje pridobil naziv »pesnik kemije«, Primo Levi ni bil prijatelj specializiranih in omejenih področij in je za literaturo aneksiral dotlej nedotakljiva ozemlja znanosti, predvsem kemije, ki daje večini njegovih del poseben, izviren ton. Vse življenje je skušal biti človek »dveh kultur«, povezovalc znanosti in humanizma, unitarist, ki si je za motto postavil besede starodavnega pesnika: »*Homo sum: humani nihil a me alienum puto*« – »Človek sem in ničesar človeškega mi ni tuje.« Zastopal je – skozi dobro in zlo – stališče solidarnosti s človeško vrsto. Njegova najljubša muza, ki ga je navdihovala in povezovala na videz raznorodne strani njegove proze, je bila radovednost, s katero je po lastnih besedah zmeraj »skušal preiti iz teme v svetlobo«. Nenehno sprašujoč, duhovit in moder je naredil več za odrešitev stoletja, v katerem je živel in umrl, kot marsikateri od sodobnih italijanskih avtorjev.

Velika mutacija

Isabella je bila že nekaj dni nemirna: malo je jedla, bila je rahlo vročična in pritoževala se je, češ da jo na hrbtu nekaj srbi. Domači so imeli veliko opravka s trgovino in ji niso mogli posvečati dosti časa. »Najbrž raste,« je rekla mama; kuhala ji je dietno hrano in jo masirala z nekim mazilom, vendar je bila srbečica vedno hujša. Deklica ni mogla več spati; ko jo je mama mazala, je opazila, da je koža raskava: začele so ji rasti dlake, debele, trde, kratke in belkaste. Ob tem jo je postalo strah, posvetovala se je z očetom in poslala sta po zdravnika.

Zdravnik jo je pregledal. Bil je mlad in očarljiv in Isabella je na začetku pregleda presenečeno opazila, da je videti zaskrbljen in zbegan, nato je postal vedno bolj pozoren in zavzet, nazadnje pa se ji je zdel srečen, kot da je zadel na loteriji. Oznanil je, da ni nič resnega, da pa mora še pogledati v nekaj knjig in da bo spet prišel naslednjega dne.

Naslednjega dne je prinesel s sabo povečevalno lupo in pokazal njenima očetu in mami, da so tiste dlake razvejene in ploske: pravzaprav ji niso rasle dlake, ampak bolj peresa. Bil je še boljše volje kot prejšnji dan.

»Glavo pokonci, Isabella,« je rekel. »Ničesar se ti ni treba bati. V štirih mesecih boš lahko letela.«

Potem se je obrnil k njenim staršem in dodal precej bolj zmedeno razlago. Je mogoče, da ničesar ne vesta? Kaj ne bereta časopisov? Ne gledata televizije? »To je primer velike mutacije, prve v Italiji, in to prav v naših krajih, v tej pozabljeni dolini! Počasi se bodo izoblikovala krila, brez škode za organizem, in najbrž se bo v soseščini pojavilo še nekaj primerov, mogoče med dekličinimi sošolci, zakaj zadeva je nalezljiva.«

»Ampak če je nalezljiva, je to bolezen!« je rekel oče.

»Nalezljiva je, očitno gre za virus, vendar ni bolezen. Le zakaj bi morale biti vse virusne infekcije škodljive? Letenje je nekaj lepega; tudi jaz bi si to želel, pa čeprav samo zato, da bi obiskoval bolnike v odmaknjenih vaseh. To je prvi primer v Italiji, kot sem vam že povedal, in poročal bom o njem pokrajinskemu zdravstvenemu uradu, pojav pa je bil že opisan: doslej je bilo opaženih sedem centrov okužbe v Kanadi, na Švedskem in Japonskem. Ampak samo pomislite, kakšna sreča za vas in zame!«

Isabella ni bila tako prepričana, da je to res sreča. Peresa so hitro rasla: ko je ležala v postelji, so jo motila, in videla so se skozi bluzo. Nekje do marca je bila že vidna nova zgradba kosti, konec marca pa so bila krila že skoraj popolnoma ločena od hrbta.

Potem so prišli fotografi, novinarji, italijanske in tuje zdravniške komisije: Isabella je uživala in se počutila pomembno, vendar je na vsa vprašanja resno in dostojanstveno odgovarjala, sicer pa so bila vprašanja tako ali tako bedasta in zmerom enaka. Ni si upala govoriti o njih s starši, ker jih ni hotela pres-trašiti, njo pa je skrbelo: no prav, bo pa imela krila, ampak kje naj se nauči

letati? V voziški šoli v podeželskem mestu? Ali na letališču Poggio Merli? Všeč bi ji bilo, če bi jo naučil zdravnik iz zdravstvenega doma; ampak kaj pa, če bi tudi njemu pognala krila, saj je menda rekel, da je to nalezljivo? Potem bi skupaj obiskovala bolnike po zaselkih; in mogoče bi skupaj poletela celo čez hribe in čez morje, drug ob drugem, zamahujoč s krili v enakem ritmu.

Junija, ob koncu šolskega leta, so bila Isabellina krila popolnoma izoblikovana in zelo lepa za oko. Bila so enake barve kot njeni lasje (Isabella je bila svetlolaska): zgoraj, proti ramenom, so bila posuta z zlatorjavimi pikicami, konice pa so imela snežno bele, bleščeče in krepke. Prišla je komisija Državnega sveta za raziskave, prišla je izdatna podpora Unicefa in prišla je tudi fizioterapevtka iz Švedske: nastanila se je v edinem gostišču v vasi, italijansko ni dobro razumela, nič ji ni bilo prav in Isabello je silila delati vrsto zelo dolgočasnih vaj.

Dolgočasnih in nekoristnih: Isabella je čutila, kako ji nove mišice drgetajo in se napenjajo, opazovala je zanesljivi let lastovk pod poletnim nebom, nobenih dvomov več ni imela, pač pa razločen občutek, da bi se lahko sama naučila letati, da pravzaprav že zna letati: ponoči je zdaj sanjala samo še o tem. Švedinja je bila stroga, dala ji je jasno vedeti, da mora še malo počakati, da se ne sme izpostavljati nevarnostim, toda Isabella je samo čakala, da se ji bo ponudila priložnost. Kadar je lahko bila sama na travnatem pobočju ali včasih celo za zaprtimi vrati svoje sobe, je poskušala mahati s krili; slišala je njihovo ostro šelestenje po zraku in v svojih drobnih odraščajočih ramenih čutila moč, ki jo je skoraj plašila. Težnost lastnega telesa ji je postala zoprna; kadar je zaplahutala s krili, je začutila, kako se je njena teža zmanjšala, skoraj izničila – skoraj. Klic zemlje je bil še vedno premočan, uzda, veriga.

Priložnost je prišla približno sredi avgusta. Švedinja se je med počitnicami vrnila domov, Isabellini starši pa so imeli v trgovini opraviti s poletnimi gosti. Isabella se je odpravila po mulji stezi proti Costalungi in prišla čez greben do strmih travnikov na drugem pobočju: tam ni bilo nikogar. Pokrižala se je, kot preden človek skoči v vodo, razprla krila in začela teči po hribu navzdol. Pri vsakem koraku je postajal dotik s tlemi rahlejši, dokler ji ni zemlja izginila izpod nog; začutila je čudovit mir in zrak ji je žvižgal okrog ušes. Stegnila je noge nazaj: bilo ji je žal, da ni oblekla kavbojk, ker ji je krilo frfotalo v vetru in ji bilo v napoto.

Tudi roke so ji bile v napoto, poskusila jih je prekrizati na prsih, potem jih je togo pritisnila ob boke. Le kdo je rekel, da je leteti težko? Na svetu ni bilo lažjega, najraje bi se smejala in pela. Če je povečala naklon kril, se je njen let upočasnil in usmeril navzgor, vendar samo za kratek čas; potem je hitrost preveč padla in Isabella je začutila nevarnost. Poskusila je plahutati s krili in začutila je oporo, z vsakim zamahom je pridobivala višino, zlahka, brez napora.

Tudi spreminjanje smeri je bilo otročje lahko, takoj si se naučil, nič drugega ni bilo treba kot rahlo zategniti levo krilo in že si se obrnil v desno. Niti misliti ni bilo treba na to, krila so sama mislila, prav tako kot noge med hojo mislijo na

to, da te usmerijo v desno ali v levo. Nenadoma je začutila nekakšno nabrekanje, nekakšno napetost v spodnjem delu trebuha; zaznala je nekaj vlažnega, se dotaknila in njena roka je bila zamazana s krvjo. Toda vedela je, kaj je to, vedela je, da se bo nekega dne zgodilo, in se ni prestrašila.

V zraku je ostala dobro uro in ugotovila, da se izmed pečin Gravia dviga tok toplega zraka, ki ji pomaga brez napora pridobivati višino. Sledila je glavni cesti skozi pokrajino in nekaj časa lebdela tik nad vasjo, na višini kakih dvesto metrov; videla je, kako se je neki mimoidoči ustavil in drugemu mimoidočemu pokazal proti nebu; drugi je pogledal navzgor, potem pa stekel v trgovino in iz nje so prišli njena mama in oče z dvema ali tremi strankami. Kmalu je na ulicah vse gomazelo. Rada bi se spustila na trg, pa je bilo tam preveč ljudi in jo je bilo strah, da bi nerodno pristala in bi se ji smejali.

Pustila je, da jo je veter zanesel čez potok in čez travnike za mlinom. Spustila se je in se spuščala tako dolgo, da je lahko razločila rožnate cvetove detelje. Tudi ko je morala pristati, se je zdelo, da znajo krila to bolje od nje: povsem naravno so se postavila navpično in divje plahutala, kot bi hotela poleteti nazaj; spustila je noge in že je stala na travi, samo čisto malo zadihana. Zložila je krila in se odpravila domov.

Jeseni so štirim Isabellinim sošolcem pognala krila, trem fantom in eni deklici; ob nedeljah zjutraj jih je bilo zabavno opazovati, kako se lovijo po zraku okrog cerkvenega zvonika. Decembra je dobil krila poštarjev sin in takoj je nadomestil očeta – v vsesplošno korist.

Zdravniku so zrasla krila naslednje leto, vendar ga Isabella ni več zanimala in zelo na hitro se je poročil z mladenko brez kril, ki je prišla iz mesta.

Isabellinemu očetu so krila pognala, ko je imel že čez petdeset let. Veliko koristi mu niso prinesla: s strahom in vrtoglavico se je šel nekajkrat s hčerko učiti letenja in si pri pristanku zvil gleženj. Zaradi kril ni mogel spati, postelja je bila polna perja in puha in težko je oblačil srajco, jopič in plašč. Ovirala so ga tudi, ko je stal za pultom v trgovini, zato si jih je dal amputirati.

Zastavi

Bertrando se je rodil in odrasel v državi z imenom Lantanija, ki je imela zelo lepo zastavo; tako se je vsaj zdelo Bertrandu, vsem njegovim prijateljem in sošolcem ter večini njegovih rojakov. Bila je drugačna od vseh drugih: na živo škrlatnem ozadju je izstopal oranžen oval, iz katerega se je dvigal vulkan, pri znožju zelen, na vrhu, pod perjanico dima, pa pobeljen od snega.

V Bertrandovi domovini ni bilo vulkanov; bil pa je eden v sosednji državi Gunduviji, s katero je bila Lantanija že stoletja v vojni ali vsaj v sovražnih odnosih. Lantanska državna himna je v odlomku, o katerega pomenu bi bilo mogoče razpravljati, omenjala vulkan kot »lantanski ognjeni oltar«.

V vseh lantanskih šolah so učili, da je bila gunduvjska prilastitev vulkana razbojništvo in da je osnovna dolžnost vsakega Lantanca, da se vojaško izuri, da z vso silo sovraži Gunduvijo in se pripravlja na neizogibno in zaželeno vojno, ki bo zlomila gunduvjsko predrznost in jim spet priborila vulkan. Da je ta vulkan vsaka tri ali štiri leta razdejal na tisoče vasi in vsako leto povzročal rušilne potrese, ni bilo pomembno: bil je lantanski in moral je spet postati lantanski.

Sicer pa, kako kdo ne bi sovražil države, kakršna je bila Gunduvija? Že njeno ime, tako mračno, tako pogrebno, je zbujalo odpor. Lantanci so bili prepirljivi in bojoviti ljudje, ki so si ob najmanjšem nesoglasju skočili v lase in se klali z noži, vsi pa so si bili edini v prepričanju, da je Gunduvija dežela lopovov in nasilnežev.

Njihova zastava je bila njihova popolna slika: bila je grda, da ne bi mogla biti bolj, pusta in bedasta, nerodna v barvah in podobi. Rjav oval na rumenem polju in nič drugega: nobene slike, nobenega simbola. Groba, vulgarna in drekaasta zastava. Gunduvijci so morali biti res tepci, in to že od davnih časov, da so si jo izbrali in jo prepojili s svojo krvjo, kadar so umirali v boju, kar se je dogajalo trikrat ali štirikrat v stoletju. Poleg tega so bili splošno znani kot lakomni in razsipni, razvratni in svetohlinski, nepremišljeni in strahopetni.

Bertrando je bil spodoben mladenič, ki je spoštoval zakone in tradicijo, in že pogled na zastavo domovine je bil dovolj, da je po njegovih žilah zaplaval val ponosa in samozavesti. Kadar je na pomladnem travniku zagledal združene tiste tri zlahtne barve – zeleno, oranžno in škrlatno –, ga je zajel občutek moči in sreče, vesel je bil, da je Lantanec, vesel, da je na tem svetu, pa tudi pripravljen umreti za svojo zastavo; najbolje bi bilo, če bi bil zavit vanjo.

Nasprotno pa sta mu bili gunduvjski rjava in rumena od ranega otroštva, kolikor daleč se je spominjal, zoprni: neprijetni, če sta bili ločeni, in odvratni, da mu je šlo na bruhanje, kadar sta bili druga ob drugi. Bertrando je bil občutljiv in čustven fant in ob pogledu na sovražno zastavo, naslikano v posmeh na stenske lepake ali v satirične vinjete, je postal slabe volje, na tilniku in komolcih je začutil srbečico, nabirale so se mu sline in obšla ga je omotica.

Nekoč se je na koncertu znašel ob ljubkem dekletu, oblečenem, seveda nena-merno, v rumeno bluzo in rjavo krilo; Bertrando je moral vstati in oditi, in ker ni bilo več prostih sedežev, poslušati koncert stoje; če ne bi bil tako plašen, bi že povedal tisti punc, kar ji je šlo. Bertrando je imel rad marelice in nešplje, vendar jih je jedel z zaprtimi očmi, da ni videl gnusne rjave luknje v rumenkastem mesu.

Tudi zven gunduvijske govornice, ki je bila groba, grlena, skoraj neartikulirana, je imel na Bertranda podoben učinek. Zdelo se mu je sramotno, da v neka-terih lantanskih šolah poučujejo ta sovražni jezik in da obstajajo celo znanstve-niki, ki študirajo njegovo zgodovino in izvor, njegovo slovnico in skladnjo in prevajajo njegovo književnost. Le kakšna književnost je lahko to bila? Kaj do-brega bi pa lahko prišlo iz tiste rumeno-rjave dežele sprevržencev in izrodkov?

In vendar je bil nekoč profesor, ki je trdil, da lahko dokaže, da lantanščina in gunduvijščina izhajata iz enega in istega jezika, ki je pred tristo leti izumrl, dokaz zanj pa je cela vrsta napisov na nagrobnikih. Absurdno, ali bolje, nevz-držno. So stvari, ki ne morejo biti resnične, ki jih je treba spregledati, ne ome-njati, jih zakopati. Če bi bilo odvisno od Bertranda, bi bili vsi gunduvofili zako-pani tri metre pod zemljo – skupaj z vsemi tistimi (žal so bili to skoraj sami mladi ljudje), ki so iz snobizma na skrivaj poslušali gunduvijski radio in ponav-ljali njegove gnusne laži.

Meja med državama sicer ni bila hermetično zaprta. Na obeh straneh so redno patroljirali stražarji, vsak hip pripravljeni na strel, vendar je bil tudi prehod in sem ter tja so ga v eno in drugo stran prestopale gospodarske delegacije, ker sta se gospodarstvu dopolnjevali. Na presenečenje vseh so prehajali čezenj tudi tihotapci s precejšnjimi tovari, ki pa jih obmejni stražarji očitno niso opazili.

Nekoč je Bertrando opazoval gunduvijsko delegacijo, ko se je pomikala po glavni ulici mesta. Ti cepci pravzaprav niso bili tako zelo drugačni od Lantan-cev: če ne bi bili tako smešno oblečeni, bi jih bilo težko prepoznati, razen po prebrisanih očeh in potuhnjenih obrazih. Bertrando se jim je približal, da bi jih povohal in se prepričal, ali res smrdijo, a ga policija ni pustila zraven. Saj so gotovo smrdeli. V lantanski podzvesti je že stoletja obstajala etimološka pove-zava med Gunduvijo in smradom (v lantanščini kumt). Po drugi strani pa so vsi vedeli, da so v gunduvijščini lanten gnojni turi, in to se je Lantancem zdela hudobna in groba šala, ki bi jo bilo treba odplaviti s krvjo.

Potem pa se je zgodilo, da sta po dolgih tajnih pogajanjih predsednika obeh držav objavila, da se bosta spomladi sestala. Po nekaj neprijetnega molka so se v lantanskih časopisih začele pojavljati nenavadne stvari: fotografije gunduvij-skega glavnega mesta z mogočno katedralo in lepimi parki; slike gunduvijskih otrok, lepo opravljenih in smejočih oči. Izšla je knjiga, ki je govorila o tem, kako je nekoč davno skupina lantanskih in gunduvijskih ladij premagala desetkrat močnejše in številnejše ladjeve capinskih piratskih jadrnic. In nazadnje se je razvedelo, da bo na stadionu lantanskega glavnega mesta nogometna tekma med najboljšima moštvoma obeh držav.

Bertrando je bil med prvimi, ki so si tekli kupit vstopnice, a je bilo že prepozno: moral se je sprijazniti s tem, da je šel po petkrat dražjo k preprodajalcem. Bil je čudovit dan in stadion je bil nabito poln; niti sapica ni potegnila in zastavi sta mlahavo viseli z velikanskih drogov. Ob napovedani uri je sodnik zapisal začetek in v istem trenutku je začel pihati vztrajen veter. Zastavi, prvič druga ob drugi, sta zmagoslavno zaplapolali: lantanska škrlatno-oranžno-zele na ob gunduvijski rumeno-rjavi.

Bertranda je ledeno pekoče spreletelo po hrbtu, kakor bi mu kdo z rapirjem potegnil po vretencih. Gotovo mu oči lažejo, saj mu ne morejo prenašati tako dvojnega sporočila, tako nemogočega, bolečega da-ne. Občutil je stud in ljubezen tako močno, da ga je zastrupljalo. Množica krog in krog njega, enako razcepljena kot on, je eksplodirala. Čutil je, kako so se mu vse mišice boleče skrčile, primikalke in odmikalke, sovražne druge drugim, gladke in progaste, in neumorna srčna mišica; vse žleze so pobesnelo izločale in ga preplavljale z bojujočimi se hormoni. Čeljusti so se mu sklenile kot pri tetanusu in kakor lesena klada se je zvrnil po tleh.

Zrcalar

Timoteo, njegov oče in vsi njegovi predniki tja do najbolj davnih časov so izdelovali zrcala. V omari za kruh v domači hiši so bila še shranjena bakrena zrcala, zelena zaradi oksidacije, in srebrna zrcala, počrnela od stoletij človeških izžarevanj; bila so tudi taka iz kristala in v okvirjih iz slonove kosti ali zlahtnega lesa. Ko je oče umrl, se je Timoteo počutil osvobojenega spon tradicije; še naprej je oblikoval zrcala po pravilih stroke, ki jih je lahko z dobičkom prodajal po vsej pokrajini, začel pa je tudi ponovno razmišljati o svojem starem načrtu.

Še kot fantič je, ne da bi oče in stari oče to vedela, prekršil cehovska pravila. Čez dan, med urami v delavnici, je kot discipliniran vajenec izdeloval običajna dolgočasna, gladka zrcala: prozorna, brezbarvna, takšna, ki, kot se reče, odsevajo resnično (čeprav namišljeno) podobo sveta in še posebej podobo človeških obrazov. Zvečer, ko ga ni nihče opazoval, pa je ustvarjal drugačno zrcalo. Kaj dela zrcalo? Odseva, kakor človeški um; toda navadna zrcala so podvržena preprostem in neizprosному fizikalnemu zakonu: odsevajo tako, kakor bi odseval tog, preganjan um, prepričan, da hrani v sebi pravo resnico o svetu – kakor da bi obstajala ena sama! Timoteova skrivna zrcala so bila bolj prilagodljiva.

Nekatera so bila iz barvanega, brazdastega, mlečnega stekla; odsevala so svet, ki je bil bolj rdeč ali bolj zelen od resničnega, ali mnogobarven, ali pa so bile v njem pretanjeno osenčene konture, zaradi katerih so se podobe predmetov ali ljudi zlivale kakor oblaki. Nekatera so bila večplastna, izdelana iz tankih plošč ali koščkov, sestavljenih pod domiselnimi koti: ta so sliko razdrobila, jo spremenila v lep, vendar nerazločljiv mozaik. Naprava, ki je stala Timotea več tednov dela, je zamenjevala zgoraj in spodaj, desno in levo; vsakogar, kdor je prvič pogledal vanjo, je obšla močna omotica, a če je vztrajal nekaj ur, se je nazadnje navadil na glavo postavljenega sveta in mu je postalo slabo, ko se je ta nenadoma spet postavil na noge. Drugo zrcalo je bilo narejeno iz treh listov, in kdor se je pogledal vanj, je videl svoj obraz potrjen: Timoteo ga je poklonil domačemu župniku, da bi lahko pri uri katekizma pojasnil otrokom skrivnost svete Trojice.

Bila so tudi zrcala, ki so povečevala, kakor bedasto govorijo o volovskih očeh, in druga, ki so pomanjševala ali v katerih so bile stvari videti neskončno daleč; v nekaterih si se videl visokega in suhega, v drugih debelušnega in majhnega kakor Buda. Hoteč napraviti darilo za Agatho, je Timoteo za garderobno ogledalo uporabil rahlo valovito steklo, vendar je dobil rezultat, kakršnega ni pričakoval. Če si se nepremično ogledoval v njem, je bila slika le neznatno deformirana; če pa si se premikal gor in dol in na rahlo upogibal kolena ali stopal na prste, sta trebuh in prsni koš silovito valovala navzgor in navzdol. Agatha se je videla spremenjeno v žensko štorčlo z rameni, prsmi in trebuhom, stlačenimi v sveženj, ki se je pozibaval na neznansko dolgih nogah kot na dveh paličkah; in takoj nato v spako s kot trak tankim vratom, s katerega je viselo vse ostalo,

zmečkano in zgneteno kakor kepa lončarske gline, ki jo maliči njena lastna teža. Zgodba se je slabo končala. Agatha je razbila zrcalo in razdrila zaroko in Timotea je prizadelo, vendar ne prehudo.

V glavi je imel še bolj ambiciozen načrt. Čisto na skrivaj je preskušal različne vrste stekla in srebrnih prevlek, izpostavljajl svoja ogledala električnim poljem, jih obseval z lučmi, ki jih je dobival iz daljnih dežel, dokler se mu ni zdelo, da je blizu cilja: razviti je hotel metafizična zrcala. Metogled, to je metafizično ogledalo, ne podleaga zakonom optike, ampak pokaže tvojo podobo tako, kakršno vidi človek, ki ti stoji nasproti. Ta ideja je bila stara, že Ezop se je je domislil in kdo ve koliko drugih še, pred njim in za njim, a Timoteo je bil prvi, ki jo je uresničil.

Timoteovi metogledi so bili veliki kot vizitke, upogljivi in samolepilni: pravzaprav naj bi si jih nalepljali na čelo. Timoteo je preskusil prvi primerek tako, da ga je prilepil na steno, in v njem ni videl nič posebnega: svojo običajno podobo že rahlo plešastega tridesetletnika hudomušnega, zasanjanega in nekoliko zanemarjenega videza; ampak stena te seveda ne vidi, ne hrani tvojih slik. Pripravil je kakih dvajset primerkov in zdelo se mu je prav, da jih ponudi najprej Agathi, s katero je imel nekoč viharno razmerje, v upanju, da mu bo morda odpustila tisto z valovitim zrcalom.

Agatha ga je mrzlo sprejela; njegovo razlago je poslušala z očitno nepozornostjo, a ko je Timoteo predlagal, naj bi si pritrdila metogled na čelo, je brez pomisleka prikimala: še predobro je dojela Timoteovo misel. Podoba samega sebe, ki jo je zagledal kot na majhnem video zaslonu, ni bila ravno laskava. Ni imel le visokega čela, bil je plešast, ustnice so mu visele napol narazen v bedastem rezanju, ki je razkrivalo gnile zobe (res, že nekaj časa je odlagal zdravljenje, ki mu ga je priporočil zobozdravnik), njegov izraz ni bil zasanjan, ampak preprosto bežav, in pogled v njegovih očeh je bil zares prav čuden. Zakaj čuden? Kmalu je razumel: pri normalnem zrcalu tvoje oči zmerom gledajo vate, v tistem pa so gledale povprek v levo. Približal se je in se premaknil malo vstran: oči so trznile in ušle v desno. Timoteo je odšel od Agathe z nasprotujočimi si občutki: poskus je uspel, a če ga je Agatha v resnici videla takšnega, je bilo slovo lahko samo dokončno.

Drugi metogled je dal mami, ki ga ni vprašala po pojasnilu. Videl se je kot šestnajstletnika, svetlolasega, rožnatega, eteričnega in angelskega, z lepo počesanimi lasmi in poravnanim vozlom na kravati: kakor na fotografiji in memoriam, je pomislil. Prav nič podobno šolski fotografiji, ki jo je našel pred nekaj leti v nekem predalu in na kateri je bil živahen fantič, ki pa bi ga lahko zamenjal z večino vrstnikov.

Tretji metogled je dobila Emma, jasno. Timoteo je predsedal od Agathe k Emmi brez pretiranih pretresov. Emma je bila drobna, lena, mila in prebrisana. Pod odejo je naučila Timotea nekaj spretnosti, na katere ne bi sam nikoli pomislil. Bila je manj bistra od Agathe, ni pa imela njene kamnite trdote. Ahat – Agatha: Timoteo tega prej ni opazil, ampak imena vendarle nekaj pomenijo.

Emma ni imela pojma o Timoteovem delu, vendar je večkrat potrkala na vrata njegove delavnice in ga potem dolge ure očarano opazovala. Na Emminem gladkem čelu je Timoteo videl čudovitega Timotea. Videl je samo zgornji del telesa, golo oprsje: bil je pravilno raščen, kakor mu je bilo zmerom žal, da ni, z apolon-skim obrazom, obdanim z gosto grivo las, na kateri se je pobliskoval lovrov venec, in pogledom, ki je bil hkrati miren, veder in sokolji. V tistem trenutku se je Timoteo zavedel, da ljubi Emmo – močno, nežno in za zmeraj.

Razdelil je metogled še nekaj prijateljem. Opazil je, da niti dve podobi nista enaki: skratka, resnični Timoteo ni obstajal. Opazil je tudi, da ima metogled nenavadno lastnost: da krepí stara in resna prijateljstva in naglo ohlaja tista, ki so zgolj navada in dogovor. A kljub temu je vsak poskus komercialnega izkoriščanja propadel: vsi prodajalci so složno izjavljali, da je premalo strank, ki bi bile zadovoljne s svojo podobo, kakršno vidijo na čelih prijateljev. Tudi če bi ceno razpolovili, bi prodali zelo malo metogledov. Timoteo je svoj izum patentiral in se nekaj let na smrt trudil, da bi obdržal patent pri življenju, ga zaman poskušal prodati, potem pa je odnehal in do upokojitve spet izdeloval navadna ogledala, ki so bila zares odlične kakovosti.

Skozi stene

Memnon ni več sledil dnevom in letom. Na štirih stenah, med katere je bil ujet, je poznal vsako črto, špranjo in grbino: dan za dnem jih je preiskoval z očmi, ponoči s prsti. Spet in spet je otipaval kamen, od tal pa do koder so mu roke segle, kakor bi spet in spet prebiral isto knjigo: alkimist se vedno kaj nauči od snovi, sicer pa tako ni imel kaj drugega brati.

Prav njegova umetnost je bila tista, ki ga je spravila v zapor. Ceh je bil močan, neizprosno v svoji pravovernosti, priznan od cesarja, in njegova zahteva je bila jasna: trditi, da obstajajo tisti najmanjši delci, atomi, je bilo heretično. Bo človek, ki vse življenje deli vodo, nazadnje naletel na zapornico? Memnon si je drznil misliti, da bo, in je tako izjavljal, pisal in predaval svojim učencem. Ne bodo ga izpustili, dokler tega ne prekliče.

A preklicati ni mogel. Duhovno oko mu je govorilo, da je ta reč puhla in prazna kakor zvezdno nebo; drobceni delci, lebdeči v praznini, ki jih vodita sovraštvo in ljubezen. Zaradi tega so ga živega zazidali, da bi mu neusmiljena trdota in nepredirnost kamna spregovorila in mu vzela sapo; toda Memnon je vedel, da kamen laže, in vedel je, da je to srčika umetnosti, dajati laži laž. Spominjal se je, kaj je videl v svoji delavnici. Zrak, voda in sezamovo seme gredo skozi sito. Zrak in voda gresta skozi kos polsti, sezam pa ne. Zrak gre skozi usnje, voda pa ne. Iz tesno zapečatene amfore ne moreta uiti ne zrak ne voda. Vendar je bil prepričan, da obstaja nekakšen redkejši zrak, eter, ki pride tudi skozi otrdelo glino, bron in kamen, ki ga je pokopal; in da je njegovo telo postalo tako brezsnovno, da lahko pride tudi skozi kamen.

Kako? »Homo est quod est« – »Človek je, kar je«: zavaljen in neroden, če je mastno, krepak, če je kruh, miren in veder, če je olje, šibak, če je samo repo. Hrana, ki so mu jo dajali skozi lino, je bila revna, vendar jo je znal oplemeniti. Odrgrgal je kos blaga od svojega ogrinjala, ga posul s prahom, ki je prekrival tla, in ga spretno razprostrl v več plasteh; tako je napravil filter po načrtu, ki sta ga poznala samo on in Hekate. Odslej je cedil brozgo in metal gostejše dele stran. Po nekaj mesecih – ali je bilo mogoče leto? – so se začele poznati posledice. Najprej samo huda oslabelost, potem pa je pri svetlobi iz malega okna opazil, da postaja njegova roka vedno bolj prosojna, dokler ni jasno videl kosti, in tudi te so bile tanke.

Začel je s preskusom. Položil je blazinico enega prsta na zid in pritisnil. Zaščemelo ga je in videl je, da prst prodira v zid. To je bila dvojna zmaga: potrditev njegovega videnja in vrata v svobodo. Počakal je na noč brez meseca, potem pa pritisnil dlani obeh rok z vso močjo ob zid; ugreznili sta se, čeprav s težavo; celi roki sta se ugreznili. Pritisnil je s čelom in začutil, kako se zliiva s kamnom, kako čisto počasi leze vanj, hkrati pa se ga je polotila slabost: z občutkom bolečine je zaznal kamen v možganih, kakor bi se mu možgani pomešali s kamnom.

Vso silo je usmeril v roke, kot bi plaval po smoli, sredi oglušujočega brenčanja in teme, ki so jo parali nerazločljivi bliski, dokler ni začutil, da so se mu

noge odlepili od tal. Kako debela je bila stena? Mogoče kaka dva metra: zunanja površina ni mogla biti daleč. Kmalu je ugotovil, da je desna roka že zunaj: čutil je, da se prosto giblje v zraku, ostale dele telesa pa je le stežka izvlekel iz gostote kamna. Na zunanji stran se ni mogel odrivati od stene: roke je imel spet ujete v lepilo. Počutil se je kot muha, ki se je ujela v med in ki se pri poskusih, da bi sprostila eno nožico, prilepi z dvema drugima, in ob prvem jutranjem svitu se je izvil na prosto kakor metulj iz bube.

Pustil je, da je padel na tla, z višine kakih treh metrov in pol; ni se poškodoval, še vedno pa je bil ves od kamna, kamnit, otrpel. Brž se je moral skriti. Z naporom je hodil, pa ne samo zaradi oslabelosti in utrudljivega prehoda. Njegovo telo, čeprav izmučeno, je bilo še vedno dovolj težko, da so se mu podplati ugrezali v zemljo. Našel je travo in potem je laže hodil; potem pa spet mestni tlak. Spoznal je, da mu gre kljub utrujenosti najlaže, če teče, tako da se noge ne utegnejo ugrezati: teče brez ustavljanja. Do kdaj? Je bila to svoboda? Je bila to cena zanjo?

Našel je Hekate. Čakala ga je, a bila je starka: rekla mu je, naj sede in spregovori; in ves v strahu je takoj začutil, kako se mu je zadnjica sprijela z lesom stola, zavedel se je, da lahko počiva samo na postelji, če je njegova teža porazdeljena po perju v odeji. Razložil je ženski, da mora dobiti hrano, da se bo spet zgostil, spet vzpostavil meje med seboj in svetom; ali pa bi bilo morda bolje počakati in premagati nasprotnike z dokazanim dejstvom? V materijo, celo njegovo, je mogoče prodreti, torej je nepovezana, torej je sestavljena iz atomov: nihče mu ne more oporekati, ne da bi oporekal samemu sebi.

Prevladala je lakota. Hekate je Memnonu, ko je ležal tam, ponudila hrano: ovčje pleče, sočivje. Bravina je bila usnjata in ni je mogel prežvečiti. Usta, meso in čeljust so se zlepili skupaj; zbal se je, da mu bo populilo zobe iz dlesni. Hekate mu je morala pomagati, tako da je uporabila konico noža kot vzvod. Za zdaj je bilo bolje ostati pri mleku, jajcih in svežem siru: oslabelelo telo ni preneslo pritiskov, pa vendar je po tako dolgem postu nabrekalo od poželenja. Memnon je potegnil žensko v posteljo, jo slekel in, enako kot je pred nekaj urami raziskoval steno ječe, raziskoval njeno kožo: še vedno je bila mlada, občutil jo je kot mehko, gladko in dehtečo. Objel je žensko, vzradoščen zaradi znova oživljene moči: to je bil nepredviden učinek, obrobna, vendar srečna posledica njegove pretkanosti; ali pa je bil nemara to ostanek okamnelosti, trdih atomov kamna, pomešanih z njegovimi atomi mesa in neporaženega duha.

V zanosu poželenja je pozabil na svoje novo stanje. Tesno je objel žensko in začutil, kako se njegova ločenost razkraja v njeno, kako se njuni koži zlivata in raztapljata. Za trenutek ali za zmerom? V somraku zavesti se je poskusil odvojiti in potegniti nazaj, toda Hekatine roke, toliko močnejše od njegovih, so ga uklepale. Znova ga je zajela omotica kot takrat, ko se je pretikal skozi kamen: nič več dražeča, ampak prijetna in smrtna. Potegnil je žensko s seboj v neskončno noč nemogočnosti.

Iz angleščine prevedla Maja Kraigher